

مکملہ تاریخ

ادبی و سیاسی رسالہ اسبوعیہ در

۳۱ نجی سنہ

۹ ربیع الآخر ۱۳۳۰

پنجشنبہ

جزء عدد : ۱۳۹

زمانہ تاریخہ خادم خاطرات

جلوسندن صکرہ عبدالحمید خان ایلہ ایلک ملاقاتم بوایدی

(مابعد عن جزؤ ۱۳۸)

برگون عرب جامنہمدہ کی مطبعہمدہ ایشملہ مشغول ایدم . مابین چاوشلرندن
بری کلہرک اوزرنده شو سوزلر محرر پرورقپارہ ویردی : (غلطہدہ کی مطبعہسندہ
مقیم ابوالضیا توفیق بکک ، بوگون یاخود یارین صباح ایکنجی ماینجی حاجی علی
بکی کورمسی)

کاغدی اوقوینجہ : - سزہ بونی نہ وقت ویردیلر ؟ - دیدم . چاوش : -
یاریم ساعت اول ایکنجی بکک آغاسی خلیل آغا ویردی . طوغری بورایہ
کلام . - دیدی .

درحال غلطہدن بر عربہ یہ رکوب ایلہ ییلدیزه چیقدم . حاجی علی بک باش
کاتب رضا پاشا مرحومک اوطہسندہ ایمش . کلدیکم زمان اورایہ گوندرلمی

آغاسنه تنبيه ايتمش . باش كاتېك او طه سنه گيرديكم وقت حاجى على بك دها خوش
كلدك ديمه دن گولسه مكه باشلادی . وَ : - سن حسن طبيعت صاحبي ايتمشك
اويله مى ؟ - ديدى .

- كيمن او كرنديگنر ؟

- افدمز اويله سويليور .

- تلطف بيورمق ايسته مشلر .

- صحیح سويليورم . اقلا شونی آل (بر ظرف اوزرنده ياپيشق اولان
محسن خان مرحومه ياپديغم كوفي قاشه يي اوزادهرق) افدمز كنديسچون ده
بو يازيله اسم هايونلرني يازوب پول يابه كي اراده بيورديلر . ثانياً سنى آلتى بيك
غروش معاشله حيوانات باغچه سنه مدير نصب ايلديلر .

- هانكي حيوانات باغچه سنه ، سراي هايوننه مى ؟ ديسه كزه قوشجي باشى

اولمشر !

- يوق آجامم . آلتش بيك ليرا صرفيله حاجى حسين باغى حيوانات
باغچه سى اوله جق . اورايه هر نوع نادیده حيوانات قونه جق . آنلر ايچون يرلر
ياپيله جق . بو ايشى ده سكا حواله ايلدى . شمدي باش كاتب بك (اق تاريخده رضا
پاشايه هنوز وزارت توجه اولنمامشدى) تذكره سنى حزينه خاصيه يازه جق .
اراده يي تبليغ ايدجك .

- صحیحى سويليورسگنر ؟

- بويله لطيفه اولورمى ؟ آلدیغم اراده نك كتابته عائد اولان قسمنى كتابته ،
سكا عائد اولاتقى ده سكا تبليغ ايلدم .

- مطلقا بونده بر ياكلشلق اولملى . بر آدمه : (سنى حيوانات باغچه سى
تنظيمه مأمور ايتدم) ديمكله حيوانات باغچه سى تنظيمه لازم اولان اوصاف ده
توجه ايتسه يدى ، ايش كر چكدن قولايلاشردى . بن حدمك بيك كره فوقده
اولان بويله بر وظيفه يي قبول ايدوبده كولنج اوله مام . حيوانات باغچه سى نه ديمك
اولديغنى سز بيليرميسگنر ؟ اوروياده بوكي مؤسسهرى كيملر اداره ايدر ؟ اويرلره

مأمور اولانلر دنیسانک الڭ بیوک تاریخ طبیعی علماسیدر . اوعلک بزم مملکتده هنوز الفباسی بیله تدریس اولنمامشدر . بکا اینانغاز ایسه گز دأره کتایبده کی بکله صور گز . له الحمد جمله سی مکتب ملکیده دن نشأت ایتمش الڭ کزیده ذواتدر . نه حاجت مکتب ملکیده بوعلک دیگر قسمی اولان علم نباتانی بیله حکیم باشی صالح افندی اولمسه مملکتیزده حقیقه تدریس ایدمک بر فرد یوقدر . سز افندمه عرض ایدیگنر . جدأ بویله بر باغچه وجوده کتیرمکی مراد ایدبورلرله اورویادن ، اوعلک اربانی کتیرسونلر آکا حواله ایتسونلر .

بن بوسوزلری سویلرکن ، حاجی علی بک بر صفوت خالصانه ایله یوزیمه باقیور ، سیماسنده اثر انبساط مشهود اولیوردی . و بکا او یله کلیوردی که : (به آدم ! نه که کرک ! سکا بر ایشدر حواله اولیور . امرک آلتنده ده ۶۰ بیگ لیرا وار . آلتی بیگ غروشده معاش آله جقسک . نه ایستیورلرله یاب ، کیفکه باق) دیمک ایستیور .

حال بوکه ظنمده خطا ایتمش اولدیم یی براز صکره آکلادم . زیرا بن سوزمی اکمال ایدر ایتمز ، مشارالیه : - های الله سندن راضی اولسون . بر خوردار اول اولاد ! تلک طور برکن بیت المسالک ۶۰ بیگ لیراسی چورچار ایدیلر جک . او یله ایسه سن آکا (بادشاهدن کنایه) قاندره جق بوایشدن واز کچیرم جک صورتده برشی یاز . بن کندینی کوردیکم وقت ، اراده یی توفیق بکه تبلیغ ایلدم . بوگا دأر اولان مطالعه سنی برابکی کونه قدر یازوب کتوره جکدر دیرم . اما قوزم اولاد شونی واز کچیرم جک صورتده اطرافلی یاز ! - دیدی .

بواراده یی آلدیمدن ایکی کون صکره (ترجمان حقیقت) ده « حقیقه - حیوة الحیوان » عنوانی و (احمد مدحت) امضاسی ایله بر مقاله مطوله نشر ایلدی .

§

(حیوانات باغچه لرنی بو ترکیب ایله ایملک توصیف ایدن ، تعبیر آخرله ژاردن ده زانیو) یی بزم لسانده (حقیقه حیوة الحیوان) صورتنده طائیدیران احمد

مدحت افندیدر . واقعا وقتيله حيواناتك خواص حياتيه و طبيعيلرينه دائر تبعات مخصوصهده بولنان علمای عرب، بونی بر علم مخصوص حالنده توسیع ایدرك (حیوة - الحيوان) ناميله توسیع ایتمش و از جمله (دمیری) بو عنوان ایله برده کتاب یازمش یسهده اوروبالیرك (ژاردن ده زانیو) (ژاردن زق اوق لوزیق) (ژاردن داقلیمانسیون) تعیرلیرنك جمله سنی مفید اولق اوزره لسان عثمانیده (حدیقه - حیوة الحيوان) عنوانی صرف احمد مدحت افندینك زاده عرفانیدر .

§

بومقاله ، بوجی باغچهلرك فوایدندن و تاریخ طبیعی نقطه نظرندن بر مملکته ایفا ایدم جکی خدمتلك اهیتمیدن بحث ایتکله بو امر مهمك بگا تودیع اولغسندمکی اصابتی تقدیر و ثنا یولنده مشوقانه بر لسان ایله یازلمشدی .

بنم ظنمه کوره بو باغچهنك تأسیس و تنظیمه ذات شاهانه بی تشویق ایدن قرنادن بر ذات مدحت افندی به دخی تلقینانده بولغش ایدی . احتمالک باغچهنك بنم معرفتمله تنظیمی ده پادشاهه اوق ذات اخطارده بولغش و یا خود بگا حواله اولدیغنی اوکرغنی اوزرینه تقدیرکارانه بر لسان ایله یازمسی مدحت افندی به توصیه ایتمشدی .

بو باغچهنك تنظیمی کیمك اثر تشویقی اولدیغنی و بگا حواله سنك سببی اوق تاریخده بر حیات اولان کاتب خصوصی رشید بک ایله راغب بک کبی اخص قرنادن اولان ذاتلرك هر برندن آیری آیری صوردم ایسهده بر درلو اوکر نه مدم .

حالا بو کون دخی کرك باغچه بی و کرك بی پادشاهه توصیهده بولغش اولان ذاتك قرنادن طاغستانلی امین بک افندی اولدیغنی ظنندیم . چونکه امین بک تاریخ طبعینك بالخاصه بوقسمی تبعیدن ملذذ اوله رق ، حتی آکا دائر برده اثر مترجم و مطبوعی واردر . حد ذاتنده ظنی تأیید ایدن ده بودر .

اوج کون صکره ایستدیکی کوفی اسمی کوتورمرك شو کاغدی یازدم :

« نام هایون شاهانه لیرنك خط کوفی ایله ترسیمی حقننده کی فرمان هایونلرینه امتثالاً نمونه اوله رق رسم ایلدیکم اوج نوع کوفی منظور هایون بیسورملق اوزره

لقاً عرض و تقدیم قلندی . بونلردن هانگیسی نزد هایونده مظهر تقدیر و اتحات اولور ایسه آرزو بیوریلان قطعه ده کوچولدیلك و لازم کلان چلیك قابلری حك ایتدیرك اوزره طرف کترانه مه اعاده واراده بیورلمسی مسترحدر .

بر (حدیقه حیوة الحیوان) تأسیسی مصمم اولدیغندن امرتنظیم و تأسیسنك ده بو عبد عاجز هایونلرینه تفویضی حقنده کی اراده شاهانه لرینی حاجی علی بك قوللری تبلیغ ایلدی .

حیوانات باغچهلری، مؤسسات علمیه نك اڭ مهملردن و خلقده مراق و اكلجه خاصهلرینی تحریك صورتیه اجناس مختلفه حیوانات حقنده ، ولو سطحی اولسون، فكر تتبع و تدقیق تولید ایده جك و سائلدن اولدینی جهته اوروپا پای تختلرینك هان جله سنده و بعض مهم شهرلرده بویوله باغچهلر تنظیم ایدیلر ك عمومه كشاده بولندیر لمقده در .

پای تخت سلطنت سینه لری ایسه سائر بر جوق مؤسسات نافعه گبی ، بویله بر باغچهدن دخی محروم بولنش اولدینی حالده آنك زمان کالات اقتران جناب پادشا- هیلرنده وجوده کلمسی آرزو ایتیه جك بر فرد متصور دکلدر . شوقدر که بو باغچهلر تاریخ طبیعینك ایکی ركن مهمنه تعلقی اعتباریه بو علمده تبحر ایتمش علمانك رأی و تنسیبی وجهله تأسیس اولمق اقتضا ایدر . چونکه عن جهل ایفا اولنه حق بر خدمت نه قدر حسن نیته مستند اولسه ینه مطلوب اولان فائده یی تأمین ایده مز . بنده کترلری ایسه تاریخ طبیعی بی درس صورتیه او قومش اولمق شویله طورسون، افاتنه- وقت مقصدیه دخی عمرمه آگادار بر اثر مطالعه ایتامش اولدیغندن، بویله مهم بر وظیفه یی قبول ایتمش اولسه افندمزك اوتدن بری مسلك مختار هایونلری اولان اهلی محلده استخدام قضیه سنی شریطه اصلیه سندن آرمش و بناء علیه امرهایون شاهانه لرینه امتثال صورتیه ، امرهایون شاهانه لرینی سوء استعمال ایلش اوله جفی هر حقیقی اولدینی گبی قبول ایله مجبول اولان ذات ولی التعمیلرینه عرض ایتمی وجائب اخلاصدن عد ایلرم .

حیوة الحیوان باغچهلرینی اداره ، عادات اجناس مختلفه اقوامی حاوی بر ملکك

حکومتی در عهد ایتک قدر دشوار در . خاصه فراست و ذکاوتی حاز اولسده محروم ناطقیت اولان اجناس حیوانی بر بره جمع ایله اعاشه لرینی انتظام آلتیه آلمق ، فوق العاده بر وقوف و تتبع نتیجه سی اولق لازم کلان . فوق العاده بر دقت و اهتمامه توقف ایدر . بو جهتله بویله بر خدمت مهمی حقیله تعریف ایده جک بر جمله . کلامیه بیله بولمقده عاجز ایسه مده ، فقط بو قدر مشکل الایفا بروظیفه نی قبول قابلیت حاز اولمدیغنی اولسون ادراک ایله جک قدر مالک شعور اولدیغنی و بروقت یار سده کی حیوانات باغچه سی مشاهیر حکمدان (بوفون) و برلنده کفی وجودی اون سکرنجی عصره شرف و یرن (هومبولد) کبی ایکی علامه یمدانی اداره ایتش اولسنه نظراً بندم لرینک اویله بر خدمتله توظیفم مقصد تأسیس ایله تماماً متباین دوشه جکنی و بناء علیه بو معذرتکده نزد هایونلرنده بر صاحب ناموسه چسبان اعترافندن اولق اوزره لطفاً مظهر تصدیق اوله جقنده امید بندکانم بر کمال بولندیغنی عرض ایلرم .

مع مافیه اوکمزده کی موسم صیفده آلمانیا قاپلیجه لرینه عزیمت حقنده کی تصور کترانم قرین مساعده هایون اولدیغنی تقدیرده ویانه ، برلین و فرانقفورت کبی حیوانات باغچه لرینک مکملیتی مشهور اولان برلره دخی سیاحتله صورت مخصوصه ده تحقیقاتده بولنرق استحصا ایده جکم معلوماتی عودت کترانه مده عتبه علیایه بر تفصیل عرض ایله جکمی بیان ایلرم . فرمان .

§

بو صریضه مطلوب اولان تأثیری حاصل ایتدیکندن ، باغچه نک تأسیسی واقع اوله جق سیاحت و تحقیقاته تعلیقاً و موقتاً تأخیر اولندی . بناء علیه درت ماه صکزه قارلسباد قاپلیجه سنه عزیمت صر سنده ویانه ده توقف ایده رک بر آرزمان (شونرون) قربنده کی (هچ سینغ) ده اقامت ایلدم . و صباحری سرایک حیوانات باغچه سنه کیره رک اوراده جمع ایدلمش اولان اجناس حیوانات حقنده (نوط) آلمقه باشلادم . آلدیغم نوطلر هانکی نوع حیوانک ، هانکی مملکتدن کتورلمش و نه بولده اعاشه ایدلمکده بولنش اولدیغندن ، ایلری کچه میوردی . اولاحیواناته خدمت ایدنلر جانلی

بر ما كنه قیلندن آدمیر اوله رق ، وظیفه لری ایسه ، اللرنده کی تعلیماته توفیق
حرکتندن عبارت ایدی . یعنی میقات معینده حیوانلرک کومس ، وقفس قیلندن
اقامه اولدقلری برلری تمیزلک ، صکره یملرخی ، صولرخی وبرمک کبی شیلردی .
جنسلری ، منشأ ومولدلری و سنلریله تاریخ ورودلری ایسه لوحه لوده محرر
اولدیغندن . آنلردن استنساخ ایتمک آسان ایدی . نه فائده که بو معلومات ،
مقصده خدمت ایده میوردی . بناءً علیه برگون سعدالله پاشا مرحومه بو حکایه بی
آکلاتم ومونیخ وفرانقفورت شهرلرینه بو مقصده سیاحت ایده جکمدن کاتب
خصوصی موسیو (پتیری) لطفاً ترفیق ایتسنی رجا ایله موافقتی استحصا
ایلدیم . بناءً علیه ۱۸۸۷ سنه سی آغستوسنک اون برنجی کونی آقشام ترنیه ویانه دن
حرکت و ایرتسی صباح مونیخه مواصلت ایلدک .

موسیو پتیر عن اصل استرازبورغلی بر فرانسز اوله رق فرانقفو - آلمان
محاربه سندن صکره ترک وطن ایتمش وبر مدت فرانسه ده قالدقن صکره آلمانیا یه
کیدره ک لایسبقدده مکتسبات علمیة سی استمال سایه سنده تأمین معیشت ایلش بر ذات
ایدی . خصوصاً فرانسز و آلمان لسانلرنده کی کمالی جهتیله علوم ادبیة ده علامه
شهادتنامه سی حاز اولدیغندن مشهور (ساقس) دیقسیونرینک تصحیحی درعه ده
ایدرک ، معانی مفسره سنه وضع امضا ایلشدر .

ایشته رفیقم بویله بر صاحب فضل و عرفان ایدی . اوکله دن صکره (ژاردن
داقلیماتسیون) هکتدک . موسیو پتیرک بوباغچه نک مدیر ثانیسی موسیو وولف
ایله معارفه سی اولدیغندن ، طوغریدن طوغری یه دأره سنه کیدرک . فی الحقیقه ایکی
آشنای قدیم یکدیگرینه پک تکلفسز معامله ده بولندیلر . بالطبع نجی ده صورت -
تقدیمه موافق طرزده حسن قبول ایلدی . مقصد زیارتی آکلاتدق . بونک اوزرینه
ماین نه ری اوزرنده کی (فرانق فورت) شهرینه کیدرک دو ققور (ویلهلم شتریگر) ک
تحت اداره سنده اولان مؤسسه بی زیارت ایتمه مزى توصیه ده بولندی . بودوققور
مشهور (هومبولد) ک رحله تدریسنده یتشمش و مشارالیه ک تاریخ وفاتی اولان
۱۸۵۹ سنه سنه قدر کتابت خصوصیه سنده بولشمش و طبابتله برابر تاریخ طبیعده

دخی بحر ایش بر ذات ایش . فرافق فورت باغچه سی وفاتندن بر سنه مقدم
آلکساندر هومبولدك بالذات تنظیم ایتدیکی پلان اوزرینه شاگرد خاصی دوقتور
شتریکر ك نظارتی آلتنده غایت مکمل اوله رق تأسیس ایدلمش ، واق تار یخدن بری ده
دوقتور مدیریتنی ایفا ایتمکده ایش . مؤخرأ ۱۸۷۴ ده بوباغچه ایوم بولندی
محله نقل ایدلمش ، چونکه ماین نهرینه بعض قنالار کشادنندن طولای باغچه نك
اشتراسنه لزوم گورینمش .

موسیو وولف تاریخ طبیعی متخصصینندن (ها کنبك) نام ذاتك شا کردی
ایدی ، ها کنبك ایسه (هامبورغ) ده بر شرکتك مالی اولان مشهور بر (حیوة -
الحيوان) باغچه سینك مدیری ایش .

موسیو وولف ، دوقتور (شتریکر) ده در حال بر مکتوب یازدی ، و بزى
صورت مخصوصه ده توصیه ایله برابر ارشادات لازمه یی دریغ ایتما سنی التماس
ایلدی . مکتوبی بیتور دكدن صکره اوکزه دوشهرك الك شایان تماشا حیوانلره ،
باغچه نك اقسام مهمه سنی ارئه ایلدی . از جمله :

آمریقانك (پاناغونیا) اورمانلرنده متعیش افاعی جسمه دن اولان بیلانلرك
بولندی ییره کوتوردی . بوییلانك طولنی کوره مدك . چونکه کمی خلطی کبی
قنغال حالنده قیورلمش ایدیلر . دوقتور ایجرویه کیردی . برینه تقریبه وجودینك الك
جسیم محلی ننده کی شریدمترو ایله اولچهره ك بزه ابراز ایلدی ، که محیطی ۵۳ سانتیمتره
ایدی . بونلر بش دانه اوله رق بشی ده اویومقده ایدیلر . تام نصف الیلده اویانیرلر
و (طاوشان) دن عبارت اولان غدالرنی بلع ایتدکدن یارم ساعت صکره یواش
یواش غشی حالنه انتقال صورتیله خواب عطالته واریرلر ایش . اویاندی زمان
رزق لری کچشدیر یله جك اولورسه عادتا کوکره مش آرسلان کبی قفسلرینك ایچنده
کندی لرنی یردن یرده اوریرلر ، تل جدارلره چاربارلر ، گوزلرندن آتش صاجیلر -
جه سنه دهشتناك نظر لر یله القای خوف و خجنان ایدرلر مش . شاید غداسی براییکی
ساعت کچکدیر لمك لازم کلسه شدت جوعدن چارینه چارینه هلاک اولورلر ایش .
طاوشانلری اویانه جقلری وقتدن بش دقیقه اول مخصوص نقبلردن ایجرویه

صالیورلرمش. بیدار اولور اولماز بچاره طاوشانلری تعلق ایدن نظرلریله
تسخیر ایدرلر وهمان اوزانوب یوتارلرمش .

بونلرک لونى آجى بریشیل ایدی . پوللری صدف کبی پارلیوردی .

بوردن صگرم بزی (شیمپانزه) دینلان و انسانه الك زیادہ شباهتی اولان آفریقایہ مخصوص مایمونلرک دائرہ سنہ کوتوردی . بونلرک قامتی ایریجہ بر انسان قدردی . بازولری اقربہ قوتی حائر ایش که بیلک قالینلغندہ برخیزرانی بیلہ بوکوب قیرارلرمش . بونلکلہ برابر یشامبورلر . اوچ سنہ طیانانی اندر ایش . هبسی ده تورم ایدرک تلف اولیورمش . و خسته لکلری جلدلرینک پورسویوب . اشتہالرینک کسیتلہ سیلہ باشلار ، برهفته ونهایت اون بش گون ظرفندہ ایشلہ ایکلہ اولورلرمش . (زاردن د اقلیماتاسیون) تعیری بزم لساندہ قابل ترجمہ اولیان اصطلاحاندند . مدلولی ، بر حیوان و یا نباتی مولد و منشائی اولان اقلیمہ موافق ، کیفیت اقلیمہ ایلہ تکلیف ایستدیرمک ، یعنی وارد اولدینی اقلیمده کی هوا و خواصہ موافق حالاتی تطبیق صورتیلہ بواس بواس ورود ایستدیک یلرک اقلیمہ آلدیدیرمقدیر .

حال بوکه (شیمپانزه) لری آفریقاده ساکن اولدقلری هوا و حرارته معادل حرارت صنایع ایلله اوروپا خواص اقلیمیه سنه آلدیرمق قابل اوله ماقده در .
 بزه (آقواریوم)^۱ دینلان مخلوقات بحریه و نهریه مخصوص حوضلری
 دخی کوسترمک ایستدیسده و قتمز مساعد اولدیغندن موسیو وولفه تشکر ووداع
 ایلله باغچدن چیققدی . وایرتسی صباح فراتق فورته کیدن ترنه را کب اولدق .
 [مایعد وختای کلهک نسخه ده]

ابو الضحا

